

Димитрина Чернева¹

СПЕЦИФИКИ НА „ЛАТИНСКАТА ТРИНИТАРНА ПАРАДИГМА“, II–VIII ВЕК

(Рецензия на Алексей Р. Фокин, *Формирование тринитарной доктрины в латинской патристике*, Москва: Общецерковной аспирантуры и докторантуры им. свв. Кирилла и Мефодия, 2014, 782 сс., ISBN 978-5-9065-4306-6)

Монографията на Алексей Фокин „Формиране на тринитарната доктрина в латинската патристика“ е издадена през 2014 г. в Москва, авторът е доктор на философските науки, специалист по западна патристика, научен сътрудник по философия на религията в Института по философия на РАН и преподавател в Московската духовна академия. В изследването си той разглежда формирането на тринитарната доктрина в латинската патристика през II–VIII век като единна традиция и в контекста на влиянието, което оказват върху нея гръцката патристика и античната философия. Безспорен принос на този труд са достоверната реконструкция на процеса на формиране на латинското учение за Светата Троица и задълбоченият анализ, разкриващ вътрешната логика на този процес, повлиян както от различните философски школи от епохата на Късната античност, така и от гръцкото тринитарно богословие, което от своя страна обуславя сходствата, но и сериозните различия между западната и източната тринитарна мисъл.

¹ Авторът е докторант в катедра „Систематическо богословие“ на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“.

Тринитарната доктрина или учението за троичността на Бога фокусира със своята всеобхватност² вниманието на гръкоезичните и латиноезичните богослови и философи от ранната християнска епоха като най-важна съставна част на християнското вероучение и на християнската философия. Макар да се основава на библейското Откровение, учението за Троицата не присъства експлицитно нито в Стария, нито в Новия завет и може да се каже, че е било и остава един от най-сложните теоретични проблеми за човешкия ум, както от религиозна, така и от философска гледна точка. Формирането на тринитарната доктрина в древната Църква става постепенно, най-вече през първите пет века на християнската ера. В книгата си Алексей Фокин разглежда внимателно и задълбочено влиянията, оформили учението за троичността на Бога в латинската патристика – преди всичко библейското вероучение, но също юдейската³ и раннохристиянската религиозно-философска мисъл, и разбира се, античната, елинистическата и късноантичната философия. Той проследява в хронологичен ред⁴ тринитарните възгледи на най-видните латински богослови от епохата на патристиката, като изследва в техните учения онези философски елементи – включително логиката, онтологията, епистемологията и психологията, които оказват определящо влияние върху

² За всеобхватността на триадологията говори проф. Тотю Коев: „Учението за Светата Троица има пряко отношение към основните веровите истини: за сътворяването на света и на човека в частност, за изкуплението и спасението на съгрешилото човечество и за крайната съдба на света. Тази всеобхватност на триадологията... в древност е привличала вниманието на най-бележитите църковни отци и учители“. Вж. „Догматът за Светата Троица“. *Духовна култура*, 1992, кн. 1, кн. 2, кн. 3 и кн. 4.

³ Авторът търси предпоставките за възникването на тринитарната доктрина в старозаветното учение за Бога и в учението за Божествената Премъдрост и Логоса в елинистическия юдаизъм, фокусирайки се най-вече върху александрийската юдейска религиозна философия и по-специално върху учението на Филон Александрийски за Бога и Логоса, сс. 97–121.

⁴ Изследването проследява формирането на тринитарната доктрина в латинската патристика, начевайки с Тертулиан, направил „първия опит за решаване на тринитарния въпрос“ в западната традиция, и достигайки до Беда Достопочтени, „последния значителен латински християнски писател от епохата на патристиката“. Най-обстоен е анализът на тринитарните доктрини на ключовите фигури от периода на разцвет на латинската патристика – Марий Викторин и Аврелий Августин, сс. 353–596.

формирането на латинската триадология. Същевременно установява философските школи и направления в античната и късноантичната философия, от които латинските мислители заимстват в най-голяма степен – философски елементи и терминология, всичко, което би допринесло за съзиждане на интелектуалните опори на вярата и би помогнало да се овладеят способите на диалектиката и реториката в общуването със самите християни, но и с опонентите.

Като разглежда формирането на латинския тринитаризъм в епохата на патристиката (II–VIII век), авторът различава следните три етапа: ранен период (150–325 г., ключова фигура тук е Тертулиан, но трябва да споменем също Новациан, Арнобий и Лактанций); разцвет на латинската патристика (325–430 г., ключови фигури през този период са, от една страна, св. Илариус Пиктавийски и св. Амвросий Медиолански, опиращи се отчасти на ранната западна традиция, водеща началото си от Тертулиан, отчасти на тринитарното учение на гръцките християнски мислители (най-вече св. Атанасий Александрийски, кападокийските отци, Дидим Александрийски), а от друга страна – Марий Викторин и блаж. Августин, формирали т.нар. „латинска тринитарна парадигма“, повлияна както от неоплатоническата метафизика и психология, така също от Аристотеловата логика); „поставгустиновски“ период (430–735 г., тринитарната доктрина на Августин получава през този етап своето по-нататъшно развитие и укрепване в трудовете на мислители като Касиодор, Исидор Севилски и особено на Боеций).

Ролята на философския компонент в латинския тринитаризъм, като се започне с Тертулиан и се стигне до Боеций и Касиодор, е много съществена. Тя се свежда не само до заимстването на философска терминология, но включва и ползването на логически методи, на метафизически учения и концепции за решаване на тринитарния проблем. Най-важните философски направления, които оказват непосредствено въздействие върху развитието на латинския тринитаризъм според Фокин, са: стоицизмът (в ранните етапи), платонизмът (включително средният платонизъм и неоплатонизмът) и аристотелизмът (в по-късните етапи).

Основните философски термини и понятия, използвани за реша-

ване на тринитарния проблем в латинската патристика, са: „битие“ (*esse*), „същност“ (*substantia, essentia*), „лице“ (*persona*), „предмет“ (*res*), „форма“ (*forma, species*), „особено свойство“ (*proprium, proprietas*), „потенция“ (*potentia*), „действие“ (*actus, actio*), „покой“ (*status*), „движение“ (*motus, motio, progressus*), „явление“ (*manifestatio*), „отношение“ (*relativum, relatio, ad aliquid*), „разпределение“ (*oeconomia, dispositio, distributio*), „монархия“ (*monarchia, una potestas*), „единосъщие“ (*unius substantiae, consubstantialis, coessentialis*), „живот“ (*vita, vivere*), „мислене“ (*intelligentia, intellegere*), „самосъзнание“ (*cognoscentia*) и др.

В доникейския период (150–325) учението за Троицата се заражда в богословската мисъл на първия латински апологет Тертулиан (155–след 220), въвел в обръщение знаменитата тринитарна формула: *una substantia tres personae*, която впоследствие бива общоприета в християнския Запад. Тринитарното учение на Тертулиан, което авторът характеризира като „субстанционален монизъм“⁵, е повлияно както от богословието на гръцките апологети (теорията за Логоса) и св. Иринеи Лионски (понятието за икономията)⁶, така също от стоиче-

5 Тертулиан разбира Божествената същност (*substantia*) в духа на стоицизма като неизменна основа и материален субстрат на Божественото битие, наричан от него „Дух“ (*Spiritus* = стоическата пвѐйца). Вж. сс. 161, 164, 672.

⁶ В търсенето на начин да помири учението за сътворението на всичко от единия Бог с непоколебимото разбиране за трансцендентността и непристъпността на Бога, св. Иринеи върви по пътя на апологетите, като се обръща към богословието на Логоса (Словото) в Евангелието според св. ев. Йоан Богослов. У него откриваме за пръв път, както подчертава А. Фокин, изразено най-пълно в раннохристиянското богословие учението за троичността на Бога, свързано тясно с понятието за Божественото „домостроителство“. Тук Божествената Троица е представена не по аналогия с три свършени личности (Лица), подход, който се разпространява впоследствие, а по аналогия с една индивидуална личност, която в Троицата съответства на Бог Отец – единия Бог, притежаващ Божествения Разум-Слово и Премъдростта-Дух като Свои творчески сили или способности. Причината за този подход, характерен за повечето християнски мислители от II–III век, се свежда до стремежа на апологетите да опазят монотеизма. От друга страна, той възпрепятства проясняването на статута на Сина и Светия Дух като самостоятелни личности, поне до изхождането им от Отца в света заради неговото сътворение и спасение. Поради силния акцент върху понятието „икономия“ този тринитарен подход бива наричан в науката „домостроителен (икономиен) тринитаризъм“. Това не означава, че увлечението на св. Иринеи и гръцките апологети да описват Троицата така, както се открива Тя в домостроителството, им пречи да осъзнаят тайната на триединството

ската физика и римското право. От своя страна мисълта на Тертулиан оказва влияние не само върху латинските християнски мислители от III век, но и върху западните никейци от IV век.

Фокин отбелязва още една важна черта на триадологията на Тертулиан – терминът *Spiritus* означава за него не само третото Лице на Троицата – Светия Дух, но и самата Божествена субстанция, обща за всички Лица на Троицата, или Божествената природа на Логоса. Това ни дава възможност да разберем как в ранния латински тринитаризъм възниква тенденцията към „бинитаризъм“, тоест към отъждествяване на второто и третото Лице на Светата Троица. След Филон Александрийски и гръцките апологети Тертулиан използва стоическата теория за двойствения Логос като Разум (*ratio*) и Слово (*sermo*) на Бога, пребиваващ в своето битие в два стадия: вътрешен (*идеален*) и външен (*реален*) – при последния Логосът става самостоятелен действащ агент на сътворението на света. Светият Дух изпълнява у Тертулиан ролята на Негов помощник (заместник или съветник), Който изхожда от Отца чрез посредничеството на Сина. Авторът на монографията подчертава, че в сравнение с гръцките апологети учението на Тертулиан е много по-последователно и рационално осмислено. В него Синът и Духът са не просто безлични сили или инструменти на Бог Отец, те придобиват статут на самостоятелни Лица (*personae, res substantivae*). Нещо повече, Тертулиан признава, че всички Лица на Троицата са Божествени – и Отец е Бог, и Синът е Бог, и Светият Дух е Бог, всеки от Тях е Бог и всички заедно съставляват една Божествена реалност, Те имат една същност (*substantia*), статус (*status*) и могъщество (*potestas*), но се различават по форма (*forma*), ред (*gradus*) и проявление (*species*).

Тенденцията към „бинитаризъм“ обаче се засилва след Тертулиан и достига своята кулминация при Лактанций (ок. 250–след 317), което в голяма степен обуславя появата в края на IV век в християн-

във вътрешния живот на Бога. Основната аналогия, която използват те – човек, надарен с интелектуално-словесни и духовни способности – цели да потвърди факта, че вътре в единия и неделим Бог съществуват реални различия между трите Лица, и макар тези различия да се разкриват в пълнота само в домостроителната дейтелност на Бога, те трябва да присъстват в Него вечно и изначално. Вж. сс. 138–142 от монографията на А. Фокин.

ския Запад на учението за „двойното изхождане“ на Светия Дух. Като християнски апологет Лактанций поставя акцента върху монотеистичния възглед за единството на Божеството, противопоставяйки го на езическия политеизъм („Божествени постановления“). „Бог, Изобретателят и Творецът на нещата... преди да начене сътворяването на този свят, родил Светия и нетленен Дух (*sanctum et incorruptibilem Spiritum*), Когото назвал Син“⁷. Подобно на Тертулиан и гръцките апологети той свързва тясно рождението на Божия Син със сътворяването на света. Синът е Посредникът, от Когото Бог се нуждае при сътворяването на ангелите и другите неща. При Лактанций няма следа от учението за вечното раждане на Сина, характерно за Ориген. Освен това той често смесва понятията „раждане“ и „творение“, употребявайки по отношение на Сина ту глаголите *gignere, progignere* („раждам“), *nasci, generari* („раждам се“), ту *producere* („произвеждам“), *creari* („бивам сътворен“), *fieri* („ставам“, „възниквам“)⁸. Бог Отец родил Сина „от извора на Своята вечност, от Божествения и предвечен Свой Дух“ (*de aeternitatis suae fonte, deque divino ac perenni spiritu suo*)⁹. По свидетелството на блаж. Йероним Лактанций отрича лично битие на Светия Дух, отъждествявайки го ту с Отец, ту със Сина, или пък разглеждайки го като тяхната обща святост. Във всеки случай никъде в неговите съчинения не се говори за Светия Дух като за третото Божествено Лице наред с Отец и Син. Лактанций използва термина „Дух“ (*spiritus*) в няколко значения: (1) като действената сила на Бога; (2) като Божествената субстанция, обща за Отец и Син; (3) като личното свойство или име на Сина Божи; (4) като Божествения дар на осветление и пророческо вдъхновение. Тази бинитаристка тенденция, която е свойствена не само за Лактанций, но също за Тертулиан и много други гръцки и раннохристиянски писатели, достига у него върхната си точка: тук личността на Светия Дух напълно се разтваря в личността на Сина.

Обръщайки се към разцвета на латинската патристика (325–430 г.), Алексей Фокин доказва наличието в западното тринитарно учение

⁷ *Div. inst.* IV 6. Вж. с. 225–226 от монографията на А. Фокин.

⁸ Вж. глава II, § 5.2 – Лактанций и неговото бинитарно учение, с. 226.

⁹ *Epit.* 42 (*Epitome Divinarum institutionum*, „Извлечение от Божествените постановления“). Вж. с. 230 от монографията на А. Фокин.

от епохата на арианските спорове на две противоположни и донякъде взаимноизключващи се тенденции. Той ги нарича съответно „гръцка“ и „латинска тринитарна парадигма“ (опирайки се на терминологията на френския теолог Теодор де Реньон¹⁰). Към първата Фокин отнася триадологиите на св. Иларий Пиктавийски и на св. Амвросий Медиолански, които разглеждат тринитарната формула на Тертулиан: *una substantia tres personae* в светлината на гръцкото $\mu\acute{\iota}\alpha\ \omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha\ \tau\rho\epsilon\acute{\iota}\varsigma\ \upsilon\pi\omicron\sigma\tau\alpha\sigma\epsilon\acute{\iota}\varsigma$, където между същност и ипостаси се прави същата разлика, както между общо и индивидуално, а в основата се поставя т. нар. „социална аналогия“. Както показва авторът, в ученията на тези и някои други западни отци на Църквата от втората половина на IV век Бог Троица представлява „родово единство“, „неразделна общност и съюз“ на трите Божествени Лица, притежаващи особена индивидуалност и произхождащи от един източник – Бог Отец. Тяхната обща Божествена същност означава също неразделно единство и фактическо тъждество на съвместния Им живот и дейност. Макар св. Иларий и св. Амвросий да успяват да пренесат тази „гръцка тринитарна парадигма“ на западна почва, тя не се натурализира там и много скоро е стеснена от „латинската тринитарна парадигма“, явяваща се оригинално изобретение на такива забележителни западнохристиянски мислители като Марий Викторин и блаж. Августин.

¹⁰ Фокин подчертава особено силно приноса на френския теолог Теодор де Реньон в изучаването не само на тринитарното учение на Августин, но и на патристичния тринитаризъм въобще. Възлово в това отношение е неговото четири томно историко-догматическо изследване за „позитивната тринитарна теология“, чийто първи том излиза през 1892 г. в Париж. В този свой труд Де Реньон се опитва да докаже, че „тринитарната парадигма на схоластиката“, която той противопоставя на „патристичната“, има своите корени в учението на Августин. Основното различие между Запада и Изтока, що се отнася до тринитарния подход, според него се свежда до следното: ако за западните теолози Бог е преди всичко една същност, проявяваща се в три Лица, то за източните Той е на първо място три ипостаси, притежаващи обща същност. Тази „парадигма на Де Реньон“, наречена впоследствие класическа, оказва определящо влияние върху разбирането на Августиновата тринитарна доктрина поне през следващите сто години – в това число сред православни богослови и философи като С. Булгаков, В. Лоски, А. Лосев, митр. Йоан Зизиулас и др. Вж. сс. 45–46.

Действително Марий Викторин¹¹ за пръв път в историята на патристичната мисъл избира – в качеството ѝ на най-перспективен модел за построяване на учението за Божествената Троица – неоплатоническата теория за „умопостигаемата триада“. Според тази теория Бог е необходимото единство на трите основни Божествени атрибута: битие, живот и мислене, които логически и онтологически произтичат един от друг и съответстват на Лицата на християнската Троица. Така, благодарение на Марий Викторин, на Запад възниква новата тринитарна парадигма. В нея за отправна точка на разсъжденията служи едната Божествена същност, вътре в която се различават три Лица като нейни съществени атрибути или функции. Доколкото основен принцип на единството на Троицата при Викторин е Божествената същност (*substantia, essentia*), с която съвпадат всички нейни атрибути, това тринитарно учение често се нарича субстанциализъм (или есенциализъм), тъй като според него Ипостасите на Троицата са производни на същността, те не са Ипостаси в смисъла на самостоятелни индивиди (както в тринитарното учение на кападокийците и западните никейци), но представляват своего рода потенции, функции, атрибути или проявления на една и съща единично-конкретна Божествена същност. Следователно, за да потвърди своето тринитарно учение, Викторин се основава не на „социалната аналогия“, както правят кападокийците и западните никейци, а на „психологическата аналогия“, при която Троицата се представя аналогично на вътрешната структура на индивидуалната душа. Така благодарение именно на Викторин и неговото учение на Запад възниква абсолютно нова тринитарна парадигма, наричана, както вече бе споменато, „латинска тринитарна парадигма“ – за отправна точка на разсъжденията ѝ

¹¹ Марий Викторин (ок. 291–382 г.) пръв на Запад прави опит да синтезира философията на платонизма и християнското богословие в цялостна система. В последните години от живота си той пише няколко трактата, в които се стреми да постави гръцката философия в служба на християнската теология. Повод за тяхното написване са всъщност продължаващите ариански спорове. Фокин подчертава, че в тях Викторин защитава Никейското учение за единосьщияето на Отца и Сина, но го прави така необичайно, че Йероним заявява по повод на тези негови съчинения следното: „Те са написани в диалектически маниер (*more dialectico*) и са толкова тъмни (по съдържание), че не ги разбира никой освен образованите хора“. Вж. с. 356.

служи едната Божествена същност, вътре в която се различават трите Лица като нейни съществени атрибути или функции. Освен това в тринитарното учение на Викторин, разпадащо се на учение за „двете диади“ (Отец – Син, Син – Дух), третата Ипостас на Троицата, Светият Дух, се разглежда по-скоро не като самостоятелна Ипостас, а като един от съставните елементи на битието на Сина като единно Божествено действие, което има различна насоченост (от Битието и към Битието). Нещо повече, учението на Викторин за Духа като субстанциална връзка между Отец и Син създава според Фокин необходимите теоретични предпоставки за възникване на западното учение за *Filioque*. Много от тези новаторски идеи на Викторин се вливат органично в тринитарната доктрина на Аврелий Августин, който придава окончателна форма на „латинската тринитарна парадигма“.

В своето осмисляне на догмата за Светата Троица блаж. Августин се опира подобно на Викторин на различни философски теории. В процеса на творческо търсене на най-добрия тринитарен модел около 400 г. Августин стига до т.нар. „психологическа теория“ за Троицата, основана на конструирането и анализа на различни „психологически тринитарни модели“. В тези модели вътрешният живот на Божествената Троица се познава по аналогия със структурата на самосъзнанието на индивидуалната душа, която притежава набор от три свойства или способности, образуващи т.нар. „тринитарно *cogito*“: да бъдеш – да живееш – да мислиш; да бъдеш – да знаеш – да искаш; да бъдеш – да знаеш – да обичаш; ум – знание – любов; памет – мислене – воля и т.н.¹² Този подход за разрешаването на тринитарния въпрос в науката получава названието „тринитаризъм на абсолютния Субект“¹³.

¹² Авторът на изследването публикува и таблица с тринитарните аналогии, модели и формули на Августин, съставена на базата на таблицата на френския учен Йожен Порталие. Тринитарните формули на блаж. Августин се отнасят към Бога сам по себе си (*in veritate*), творението въобще (*vestigial Trinitatis*), външния човек (*vestigium – imago Trinitatis*) и вътрешния човек (*imago Trinitatis*). Вж. сс. 687–690.

¹³ Според Фокин тринитарната доктрина на Августин, а и тази на неговия предшественик Марий Викторин, може да се характеризира с думите на Юрген Молтман като „тринитаризъм на абсолютния Субект“ и трите Му „начина на съществуване“, в които се заключава вечният процес на Неговата „самодиференциация“ и „самоидентификация“. Вж. с. 593.

С други думи, след Марий Викторин Августин предлага такова учение за „иманентната Троица“, в което вътрешният живот на Бога като абсолютен Дух, помнещ, мислещ и любещ Самия Себе Си, не зависи по никакъв начин от каквито и да е отношения със сътворения от Него свят. Тази „психологическа теория“ за Троицата, лежаща в основата на „латинската тринитарна парадигма“, става най-значителният и оригинален принос на Августин в развитието на учението за Светата Троица; тя е била и си остава уникално и неповторимо явление в патристиката, предопредило цялото по-нататъшно развитие на тринитарното учение на Запада. В същото време именно тази теория, останала чужда за гръцкия Изток, в значителна степен способства развитието на учението за изхождането на Светия Дух „от Сина“ (*Filioque*), превърнало се в една от причините за разрива между Изтока и Запада.

В съгласие със своята „психологическа теория“ Августин учи, че Бог е абсолютно проста, неделима, единична същност или субстанция (*sola substantia vel essentia quae Deus est*). Тя и единствено тя обладава самостоятелно и независимо съществуване като абсолютен Субект, обективиращ Своето съдържание във вътрешния процес на самодиференциация и самоидентификация. Ето защо Августин не разглежда отношенията между Лицата на Троицата като отношения между три независими индивида, които имат собствено самосъзнание. В противовес на тринитарното учение на кападокийците той отрича самата възможност за разбиране на отношението между Божествената субстанция и Лицата на Троицата като отношение между родово-видови и индивидуални понятия. Заедно с това в съответствие с внимателно разработения от него принцип на „Божествената простота“ („всичко, което Бог има, е Самият Той“), Августин отстранява напълно всяко различие в Бога между категории като същност и субстанция, субстанция и свойство, субстанция и лице. Според него единствената категория, която може да се използва за Бога освен категорията субстанция – е категорията отношение (*relativum praedicamentum*). Затова той разглежда единичната и самотъждествена Божествена субстанция (*una eademque substantia*) като основен принцип на единството на Бога, а взаимоотношенията между Лицата

на Троицата (*relationes, relative ad invicem*) – като основен принцип на различието между Тях. Все пак отношенията между Лицата в Троицата са на практика не нищо друго, а три различни вътрешни отношения на една и съща единична Божествена същност към самата себе си, или, казано по-точно, три различни вътрешни състояния или действия, посредством които една и съща Божествена същност като помнеш, мислещ и обичащ абсолютен Субект се отнася към самата себе си, конституирайки собствения си вътрешен живот, точно както човешкият ум, бидейки единична безтелесна същност и субект (*una mens, una substantia, unum subjectum*), се отнася към самия себе си, конституирайки вътрешния си живот чрез актовете на вътрешната памет, мисленето и любовта към себе си, представяйки така по идеален начин един възможен модел на Божествената Троица. Тясно свързано с това е и учението на Августин за Светия Дух като принцип на единството и връзката в Троицата, което има освен библейски и патристични, и чисто философски основания. Бидейки взаимна Любов между Отца и Сина, както и Тяхно взаимно Желание или Воля, произтичаща от Двамата, Светият Дух се осмисля като субстанциалната връзка в Троицата (*connexio, conjunctio, copulatio, communio*). И доколкото понятието „връзка“ е много близко до понятието „отношение“ (*relatio*) и е всъщност тъждествено с него, може да се каже, че Светият Дух в тринитарното учение на Августин се разглежда като вечно субстанциално отношение между Отец и Син, което, както и взаимната любов, изхожда в равна степен както от Отца към Сина, така и от Сина към Отца.

По този начин, започвайки с Августин, авторът на книгата разкрива, че неотменни черти на „латинската тринитарна парадигма“ са всъщност учението за Божествената простота, за относителната предикация на Лицата на Троицата, или за Техните различия, съгласно категорията отношение, метода на апроприация, и накрая представата за Светия Дух като принцип на субстанциалното единство, връзката и любовта в Троицата и тясно свързаното с нея учение за Неговото двойно изхождение.

Тези характерни черти на „латинската тринитарна парадигма“ се срещат практически у всички латински богослови след св. Августин

(430–735 г.). Заедно с широкото разпространение в латинския Запад през V–VIII век на тринитарната доктрина на Августин, особено в логическата форма, която ѝ придава Боеций, лежащата в нейната основа „латинска тринитарна парадигма“, предполагаща абсолютната простота на Бога и превъзходството в Него на единството над троичността, на същността – над Лицата, които се явяват функции или отношения вътре в самата Божествена същност, получава нормативен статут и съвсем стеснява в себе си елементите на „гръцката тринитарна парадигма“ като „монархията“ на Отца, първичността на Ипостасите по отношение на Божествената същност, „социалната теория“ на Троицата, изхождането на Светия Дух от единия Отец и пр. Може да се каже, че едва възникнал, латинският „персонализъм“, обусловен от влиянието на гръцкото патристично богословие, отстъпва място на латинския „есенциализъм“ като оригинален конструкт на западнохристиянските мислители от IV–VI век, появата на който е обусловена от влиянието на неоплатоническата философия и Аристотеловата логика.

Учението на Августин за „двойното изхождане“ на Светия Дух (*processio ab utroque*), превърнало се в закономерен резултат в развитието на латинския тринитаризъм през II–IV век, впоследствие – през V–VIII век, получава широко разпространение в трудовете на латинските богослови в различни части на Западния свят, придобивайки класическата форма на учението за *Filioque* у римските папи св. Льв и св. Григорий Велики, а също в Символа *Quicumque* (т.нар. Атанасиев символ, появил се на Запад не по-рано от V век) и на Толедските събори в Испания през VI–VII век, когато за първи път започва да се разглежда в качеството му на необходим догмат на християнската вяра.

На базата на всичко това Алексей Фокин заключава, че западната тринитарна доктрина се отличава с твърде рационалистичния си характер¹⁴. В основата на латинския „есенциализъм“ или на „латинската

¹⁴ А. Фокин смята, че повечето западнохристиянски мислители – Тертулиан, Лактанций, Марий Викторин, Августин, Боеций, Касиодор и др. – са повлияни много по-силно от античната философска мисъл, отколкото от ученията на гръцките отци на Църквата, живели по тяхно време. Тъкмо това влияние, твърди авторът на изследването, обуславя по-късно и появата на някои характерни черти на

тринитарна парадигма“, формулирани в писанията на Марий Викторин, Августин и Боеций, лежат следните компоненти: учението за абсолютното единство и простотата на Бог като единна, проста, неделима и неизменна субстанция, в която се разтваря цялото множество от свойства, атрибути и други различия, с изключение на различията между Лицата; учението за относителната предикация на Лицата или за Техните различия според категорията отношение (*relativum, ad aliquid*), която не нарушава вътрешното единство и простотата на Божествената субстанция, а означава различни начини на отношение на единия Бог към Самия Себе Си; учението за „присвояването“ (*appropriatio*), тоест за особения начин да се приписват общи Божествени атрибути на отделните Лица; концепцията за Светия Дух като принцип на субстанциалното единство, връзката и любовта в Троицата и тясно свързаното с нея учение за Неговото „двойно изхождение“, станало известно като „учението за *Filioque*“; „тринитарната онтология“ и „психологическата теория“ за Троицата (включително учението за „вътрешната реч“, *verbum interius, interna locutio*).

Проследявайки развитието на латинската тринитарна парадигма след Марий Викторин и Августин в ученията на мислители като Викентий Лерински, Боеций, Касиодор, св. Григорий Велики, Исидор Севилски, Беда Достопочтени и др., Алексей Фокин обобщава, че в нейната основа стоят всъщност абсолютната простота на Бога и превъзходството на Божествена същност, получила нормативен статут. „Латинската тринитарна парадигма“ оказва решаващо влияние и върху по-нататъшното развитие на тринитаризма в западната среднове-

западната философска традиция като рационализма, автономията на разума, индивидуализма, субективизма и психологизма. Легитимността на подобно заключение изглежда съмнителна и доста спорна, ако се вземе предвид високата философска култура на гръкоезичната патристика, както и фактът, че началото на хилядолетната история на Византия – по думите на Сергей Аверницеv, е „импозантно зрелище на едновременния разцвет на неоплатонистичните философски школи – езически, както в Атина, или религиозно неутрални, както в Александрия, – и на спорещата с тях, ала и учеща се от тях християнска патристика“. (Вж. „Наша философия (восточная патристика IV–XI вв.)“ – В: Аверинцев, С. С. *София-Логос. Словарь*, Киев: Дух і літера 2006, сс. 610–639, превод Марио Коев.) Продължавайки нишката на своята мисъл Фокин заключава, че западното учение за *Filioque* също има чисто рационалистичен характер. Вж. с. 685.

ковна и в нововропейската философия и теология. Нейните значителни отлики от източнохристиянския тринитаризъм са изследвани едва в края на XIX–XX век. Алексей Фокин споменава в тази връзка с благодарност имената на учени като Теодор де Реньон, Адолф фон Харнак, Жозеф Тиксерон, П. Браун, С. Н. Булгаков, А. Ф. Лосев, Владимир Лоски, Христос Янарас, Йоан Зизиулас и др.